

Crònica de la pel·lícula *D'àligues, falcons i cavallets*

Roger Canals

Se sol dir que un dels objectius de l'antropologia és fer d'allò exòtic quelcom quotidià i d'allò quotidià un fet exòtic. Dit en altres paraules, l'antropologia pretén descriure i comprendre la lògica de cultures aparentment allunyades de la pròpia, alhora que posa en evidència el caràcter relatiu i contingent del context cultural autòcton. Tota la tasca de l'antropologia es desenvolupa en aquest espai que es dibuixa entre 'nosaltres' i els 'altres', entre allò que considerem normal o habitual, i allò que a primer cop d'ull jutjaríem com a estrany, rar, o fins i tot, 'primitiu'. L'antropologia reivindica el caràcter relatiu de la cultura i la necessitat d'adoptar una perspectiva crítica a l'hora de dur a terme qual-

sevol anàlisi de caràcter social, tot defugint temptacions etnocentristes i reduccionistes.

Si he començat aquesta breu crònica sobre el documental etnogràfic *D'àligues, falcons i cavallets* per una reflexió general sobre la disciplina antropològica, és perquè un dels objectius d'aquesta pel·lícula era fer redescobrir el Toc d'Inici al públic barceloní, mostrant aquest esdeveniment com un ritual d'obertura contemporani, complex i canviant, ple d'elements insòlits i fascinants. De fet, les diverses projeccions que s'han organitzat de la pel·lícula han posat de manifest com molts barcelonins i barcelonines, fins i tot els més sensibles a l'antropologia i al món de la cultura popular, desconeix-

Fitxa tècnica

Títol: *D'àligues, falcons i cavallets*

Realització: Roger Canals

Edició: Jordi Orobitg

Producció: Jordi Orobitg
Produccions

Any: 2014

Durada: 54 minuts

xien molts aspectes del Toc d'Inici i ignoraven que la seva pròpia cultura disposés d'una manifestació tan rica des d'un punt de vista simbòlic i estètic. De fet, he d'admetre que jo mateix, abans de començar aquest projecte, sabia ben poques coses de la imatgeria festiva barcelonina i del Toc d'Inici en particular. Jo havia desenvolupat la major part del meu treball de camp al Carib i Llatinoamèrica (Puerto Rico i Veneçuela) estudiant la cultura i les religions afroamericanes.

L'altre objectiu de la pel·lícula, evidentment, era fer un document audiovisual de qualitat que pogués ser distribuït internacionalment, a fi de donar a conèixer aquesta festivitat més enllà de les fronteres catalanes.

Ara bé, què és el Toc d'Inici i com es planteja la realització d'aquesta pel·lícula?

El Toc d'Inici és, juntament amb el pregó, l'esdeveniment que obre les festes de la Mercè de Barcelona. El Toc d'Inici consisteix en una desfilada de gegants i bestiari històric de la ciutat que té el Palau de la Virreina com a punt de sortida i d'arribada. El Seguici Popular del Toc d'Inici està format pels capgrossos macers, els gegants de la ciutat, els cavallets cotoners, l'àliga de la ciutat, el lleó, la mulassa, el bou, el drac de Ciutat Vella, la víbria, la tarasca, els gegants del Pi i els gegants de Santa Maria del Mar. Acompanyen aquestes figures els trabucaires d'en Perot Rocaguinarda i els Ministrils del Camí

Ral, una formació de quaranta músics que només es reuneix un cop l'any per a aquesta ocasió. El seguici popular surt del Palau de la Virreina cap a les set de la tarda i enfila la Rambla fins al carrer Ferran. Abans d'arribar a la plaça Sant Jaume, trenca a mà dreta pel Pas de l'Ensenyança, un carreró que condueix a la plaça de Sant Miquel, des d'on el seguici accedeix a l'Ajuntament de Barcelona a través de la seva porta posterior. Dins del consistori municipal, les colles es troben amb els falcons de Barcelona i amb els diables de la ciutat. El Seguici resta dins de l'Ajuntament fins a l'acabament de la lectura del pregó, que té lloc a l'interior del consistori. Tot seguit, els trabucaires surten a la plaça Sant Jaume i fan una galejada. Les diferents colles surten llavors a la plaça, on es celebren els balls de bèsties i gegants així com l'actuació de falcons i diables. Després dels balls, el seguici torna a la Virreina pel carrer Ferran i la Rambla. El Toc d'Inici acaba aproximadament a les deu de la nit.

La primera edició del Toc d'Inici tingué lloc l'any 1993. Es tracta, doncs, d'una festivitat relativament recent i, per tant, d'un clar exemple d'allò que alguns autors han anomenat una «tradicció no tradicional». De fet, els pares fundadors del Toc d'Inici —Francesc Fabregat i Xavier Cordoní— admeten que el Toc d'Inici fou un «invent de laboratori», un producte «d'enginyeria cultural». Dit en altres paraules: el Toc d'Inici fou un projecte ideat al voltant d'una taula per a donar resposta a necessitats concretes i específiques.

L'èxit del Toc d'Inici ha fet que s'hagi anat consolidant any rere any fins a convertir-se en un dels actes clau de la Festa Major de Barcelona.

La idea de fer una pel·lícula etnogràfica sobre el Toc d'Inici sorgí durant una conversa que vaig mantenir amb Monsterrat Garrich l'any 2013. Ella m'expressà el desig de realitzar un document visual sobre aquest esdeveniment que anés més enllà de les simples filmacions dels balls a la plaça Sant Jaume que Barcelona Televisió o d'altres mitjans feien habitualment. Adoptant una perspectiva antropològica, decidírem fer un documental que es focalitzés en els aspectes menys visibles —i, per tant, menys coneguts— del Toc d'Inici. L'objectiu era filmar el Toc d'Inici tal com és viscut i sentit pels membres de les colles, diferenciant-nos així de la mirada genèrica, distant i superficial de la major part de reportatges. Com que volíem fer un retrat íntim i proper, ens veiérem obligats a centrar-nos en algunes colles en concret. Optàrem per fer girar la pel·lícula al voltant de l'àliga, els cavallets cotoners i els falcons de Barcelona. Hi ha diverses raons que expliquen aquesta elecció. La primera és que els membres d'aquestes colles es van mostrar especialment oberts a participar en la pel·lícula i a ser filmats durant els assaigs així com al llarg de tot el Toc d'Inici. Val a dir també que la tria d'aquests tres grups resultava interessant des del punt de vista etnogràfic perquè constituïa una mostra completa de l'heterogeneïtat de figures i colles que intervenen en el Toc d'Inici: en primer lloc, teníem l'àliga, una bèstia històrica i repre-

sentativa de la ciutat; en segon lloc, els cavallets cotoners, un conjunt de figures relativament poc conegudes pel gran públic que oferien un aspecte coreogràfic que, per exemple, l'àliga no tenia; i, finalment, els falcons, una colla dedicada a una activitat completament diferent a la resta.

Des d'un primer moment, considerarem el Toc d'Inici com un ritual d'obertura. El ritual és un dels temes clàssics de l'antropologia social i cultural, i una de les temàtiques privilegiades del cinema etnogràfic. Un dels aspectes sobre els quals l'antropologia sempre ha insistit és el fet que el ritual només es pot entendre si es té en compte allò que el precedeix i allò que el succeeix —és a dir, si es contempla allò que hi ha abans del ritual i allò que ve després—. No es pot analitzar el ritual de manera descontextualitzada, sinó que cal donar el marc històric i social que el fa possible, tot indicant també les seqüències que el ritual té en la vida de cada dia. És per aquesta raó que la pel·lícula *D'àligues, falcons i cavallets* no es limita a retratar el Toc d'Inici, sinó que se centra en els assaigs previs a l'esdeveniment i en la valoració que en fan els membres de les colles setmanes després de l'acabament de la Mercè.

Des d'un punt de vista antropològic, l'assaig té una importància cabdal, pel fet que és el marc en què es dóna la transmissió cultural, l'espai on passa el relleu de la cultura d'una generació a una altra. L'assaig també té un paper rellevant en termes de sociabilitat: és durant la preparació de la festa, en un ambient normal-

ment distès i amical, on es creen i es reforcen llaços d'amistat entre els membres de les colles. Per a mostrar la imbricació entre els assaigs i la cerimònia del Toc d'Inici, la pel·lícula utilitza un muntatge fragmentat, amb continus *flashbacks*, alternant les imatges de la desfilada amb les seqüències de preparació de les danses i les figures a la Casa dels Entremesos de Barcelona.

L'últim capítol de la pel·lícula consisteix en un seguit d'entrevistes grups, realitzades l'octubre del 2013, en què els membres de les colles donen el seu punt de vista sobre el Toc d'Inici. Per a fer les entrevistes, optarem per agrupar els membres de les colles al voltant d'una pantalla i mostrar-los fragments de la pel·lícula, tot invitant-los a comentar-los i discutir-los conjuntament. El documental adquireix una dimensió reflexiva en incorporar les imatges en què els participants al Toc d'Inici veuen i comenten la seva pròpia pel·lícula.

Ja per acabar, voldria destacar dos aspectes més del documental. El primer és la importància que la pel·lícula dóna als instants previs al començament del seguici, és a dir, a l'espera de les colles dins del Palau de la Virreina, un cop ja n'han sortit els visitants i abans que s'obrin les portes que donen accés a la Rambla. Segons els participants, aquest és el moment més emotiu i intens del Toc d'Inici. Jo mateix vaig poder comprovar com durant aquesta espera regnava dins del Palau de la Virreina una forta excitació i una immensa alegria. En sentir el repic de tambors que dóna el tret de sortida al Toc d'Inici, els membres de les colles esclataren de

joia i felicitat: tothom s'abraça i es desitjà sort. Es respirava un sentiment de comunitat i d'intimitat molt fort, que durà tan sols uns instants i que s'esvaï tan bon punt s'obriren les portes del Palau de la Virreina i les colles sortiren a l'espai públic. El documental emfatitza aquesta fase del Toc d'Inici, oculta al gran públic, una fase de trànsit que en termes antropològics podríem anomenar 'liminal' o 'fronterissa'.

L'últim aspecte que voldria destacar és la importància de les seqüències dedicades a la imatgeria festiva. El documental fa un esforç per mostrar no solament les figures del seguici popular (el bou, la mulassa, el lleó, etc.) sinó sobretot per evidenciar les relacions que s'hi estableixen. El film mostra com interaccionen amb les imatges els diferents actors socials: membres de les colles, espectadors, servei d'ordre, periodistes, etc. Cal tenir en compte que en el marc de la festa o del ritual, aquestes imatges festives passen a actuar com a subjectes, és a dir, que són investides, tant per part del públic com dels participants, d'una certa subjectivitat,

d'una personalitat pròpia. És com si les imatges, en el context ritual, cobressin vida, reivindicant-se com a actors socials dotats de caràcter i iniciativa. En aquest sentit, la nostra voluntat era filmar les imatges com si fossin subjectes, és a dir, fer de les figures festives un personatge cinematogràfic més, amb el qual l'espectador pogués sentir una sensació de proximitat.

En fi, *D'àligues, falcons i cavallets* és una pel·lícula etnogràfica que vol fer un retrat íntim i rigorós sobre el Toc d'Inici barceloní. El film s'ha començat a distribuir en centres acadèmics i culturals de Catalunya i ha estat presentat en universitats angleses i franceses. A partir del setembre del 2014 el documental s'exhibirà en diferents festivals de cinema etnogràfic com ara el Festival de Cinema Etnogràfic de Sardenya, que té lloc justament el dia de la Mercè. Esperem que la pel·lícula faci un llarg camí i que serveixi perquè gent d'aquí i de l'estranger es continuïn meravellant i interessant-se pel patrimoni festiu de la ciutat de Barcelona.